

2. **Свита И.** Побольше бы городу таких Ивановых! / Ирина Свита // Днепровская правда. – № 51 (15505). – 30 декабря 2011 г.
3. Архив РАН. – Ф. 518. – Оп. 3. – № 659. – Л. 20.
4. Там само. – Оп. 658. – Л. 113.
5. Там само. – Оп. 659. – Л. 25.
6. Там само. – Л. 23.
7. **В. И. Вернадский.** Дневники 1935–1941 / Сост. В. П. Волков. – В 2 кн. – Кн. 1. 1935–1938. – М. : Наука, 2008. – 444 с.
8. Архив РАН. – Ф. 518. – Оп. 3. – № 661. – Л. 18.
9. Там само. – Л. 19.
10. **Аксёнов Г. П.** Вернадский / Геннадий Аксёнов. – 2-е изд. – М. : Молодая гвардия, 2010. – 565 [11] с. (Жизнь замечательных людей).

Надійшла до редколегії 19.09.2012

УДК 50 (091)

Г. Л. Звонкова

*Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ НАУКОВИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР. ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР

Показано, як формувалась структура наукових центрів Української РСР. Висвітлено передумови й окремі аспекти діяльності Дніпропетровського наукового центру із середини 1960-х рр.

Ключові слова: наука, науковий центр, вчений, дослідження, метод, регіон, технологія.

Показано, как формировалась структура научных центров Украинской ССР. Освещены предпосылки и отдельные аспекты деятельности Днепропетровского научного центра с середины 1960-х гг.

Ключевые слова: наука, научный центр, ученый, исследование, метод, регион, технология.

It is shown as a structure of scientific centers of Ukrainian SSR was formed. Pre-conditions and separate aspects of activity of the Dnepropetrovsk scientific center are lighted up from middle of 1960th.

Key words: science, scientific center, scientific region, scientist, research, method region, technology.

Однією з особливостей діяльності НАН України був зростаючий обсяг прикладних і технічних досягнень та їх наближення до виробництва. В період науково-технічної революції умови розвитку радянської економіки вимагали винайдення таких форми і методів роботи вчених, які забезпечили б скорочення строків упровадження результатів науково-дослідницьких і проектно-конструкторських робіт, прискорене зростання питомої віддачі від наявного потенціалу і на цій основі – досягнення високого соціально-економічно ефекту [1, с. 19].

У період 1960–1980 рр. Академія наук України була другим (після союзної академії) центром, де генерувалася наука, яка зробила Радянський Союз супердержавою світу. Головна наукова установа України вийшла на визнані лідерські позиції у стратегічних напрямках розвитку науки – кібернетиці, енергетиці, мате-

ріалознавстві, електрозварюванні, важкому машинобудуванні, космічно-ракетній галузі, у біотехнологіях. Трансформація академічної науки передбачала концентрацію в ній фундаментальних досліджень і передачу в міністерства і відомства підрозділів науково-прикладного характеру. Розвиток Академії ознаменувався створенням науково-технічних комплексів, технопарків, технополісів як форм тісного поєднання науки і практики, прискорення впровадження наукових здобутків у різні сфери виробництва, економіки і управління [2, с. 19].

Однією з таких форм організації НДР в Академії наук стало створення регіональних наукових центрів (НЦ). Кількість наукових працівників у республіці за 1966–1970 рр. зросла на 36 тис. чоловік і перевищила 123 тисячі. Серед них 33 тис. докторів і кандидатів наук, 117 академіків і 166 член-кореспондентів АН УРСР. Кількість наукових установ у республіці за п'ять років зросла удвічі, співробітників – у 13 разів. Кількість працюючих в Академії наук УРСР перевищила 37 тис. чоловік. За межами Києва працювало 12 установ, тобто 23 % від загальної їх кількості. За 1966–1970 рр. в республіці (крім Києва) було створено дев'ять нових інститутів, або 70 % від усієї кількості новостворених за цей період установ АН УРСР. На початок 1971 р. на території України діяло понад 770 наукових установ, у тому числі 241 НДІ і 140 вищих навчальних закладів [3, ф. Р-2, оп. 13, спр. 5707, арк. 91, 92].

Із метою забезпечення більш ефективного впливу науки на розвиток економічних районів Української РСР, зміцнення зв'язків науки з виробництвом і посилення координації наукової роботи, що проводилася науковими установами Академії наук УРСР, міністерствами і відомствами та вищими навчальними закладами, у травні 1971 р., за ініціативи президента Академії наук УРСР Б. С. Патона, постановою ЦК Компартії України і РМ Української РСР було створено п'ять територіальних НЦ Академії. Це: Харківський НЦ (м. Харків); Донецький НЦ (м. Донецьк); Дніпропетровський НЦ (м. Дніпропетровськ); Південний НЦ (м. Одеса); Західний НЦ (м. Львів) [4, ф. 1, оп. 10, спр. 839, арк. 24; спр. 841, арк. 143–145].

Саме тоді було визначено й основні завдання центрів: розвиток фундаментальних досліджень у галузі природничих і суспільних наук; розробка наукових проблем, важливих для прискореного розвитку економіки відповідних економічних районів; організація комплексних досліджень у галузі природничих і суспільних наук. Завдання передбачалося виконувати силами інститутів Академії наук УРСР, вищих навчальних закладів і галузевих науково-дослідних організацій, розташованих у відповідному економічному районі. Також планувалася координація роботи наукових установ і вузів із підготовки наукових та інженерних кадрів і підвищення теоретичного рівня наукових досліджень на кафедрах вузів [4, ф. 1, оп. 10, спр. 841, арк. 143–145].

У 1971–1975 рр. було створено вісім нових інститутів АН УРСР: на базі Харківського філіалу Інституту технічної теплофізики – Інститут проблем енергетичного машинобудування (1973); на базі Донецького відділення фізико-органічної хімії Інституту фізичної хімії АН УРСР – Інститут фізико-органічної хімії (Донецьк, 1972); Інститут рідкісних елементів (Одеса, 1973); Інститут технічної механіки (Дніпропетровськ, 1973); на базі сектора фізикомерії Фізико-механічного інституту АН УРСР було створено Інститут фізикомерії АН УРСР (Львів, 1974); на базі сектора математики і механіки Фізико-механічного інституту АН УРСР – Інститут математики і механіки (Львів); на базі шести відділів і лабораторій медичного профілю – Інститут проблем криогенної біології і медицини (Харків, 1971) [4, ф. 1, оп. 10, спр. 841, арк. 148–150].

У 1981 р. ЦК Компартії і РМ Української РСР прийняли постанову про створення Північно-Західного НЦ з розміщенням ради центру в Києві. Цією ж постановою перейменовано Дніпропетровський НЦ Академії наук УРСР на При-

дніпровський і Харківський – на Північно-Східний НЦ [4, ф. 1, оп. 10, спр. 880, арк. 3].

Зазначимо, що партійно-урядовою постановою 1971 р. не передбачалось надання НЦ жодних адміністративних або фінансових важелів впливу на діяльність установ, які увійшли до регіонального центру. Лише у 1981 р. центри дістали право залучати до своєї роботи будь-яку установу, розташовану в регіоні. Це надало їм певного статусу міжвідомчих науково-координаційних органів, а в їх структурі з'явилися наукові секції і проблемні комісії міждисциплінарного характеру, безпосередньо орієнтовані на розробку комплексних регіональних програм [5, с. 5–8].

Історії розвитку форм організації науково-дослідницької роботи в Академії наук присвячено чимало досліджень науковців. Але в жодному з них не розкрито змістовність цього процесу в цілому і на рівні регіонів [6–16].

Метою публікації є прагнення автора частково показати діяльність Дніпропетровського (початкова назва – Придніпровський) НЦ. Робота академічних установ та інших наукових структур регіону яскраво проявились ще за п'ять років до прийняття офіційної партійно-державної постанови щодо його створення.

У 1971 р. склад Придніпровського НЦ було посилено – обрано дев'ять нових академіків і член-кореспондентів АН УРСР: Ф. О. Абрамова, В. С. Лазаряна, В. І. Яворського; член-кореспондентів – М. П. Корнійчука, В. Я. Остренка, В. О. Плісс, А. В. Празднікова, Ю. М. Таран-Жовніра і С. Й. Поппеля [3, ф. Р-2, оп. 13, спр. 5707, арк. 61–62].

Науково-організаційне керівництво НЦ здійснювало бюро на чолі з членом Президії АН УРСР. До його складу увійшли директори Інституту геотехнічної механіки АН УРСР і Дніпропетровського відділення механіки АН УРСР, ректори вищих навчальних закладів, провідні вчені – академіки наук УРСР і СРСР. До складу Ради центру увійшли усі академіки і член-кореспонденти, які працювали в наукових установах Дніпропетровської та Запорізької областей, ректори вищих навчальних закладів, керівники великих промислових підприємств і науково-дослідних та проектно-конструкторських інститутів, представники партійних, радянських і планувальних органів [17, с.70].

Специфіка роботи Придніпровського регіону визначила і найбільший обсяг досліджень науковців Інституту геотехнічної механіки АН УРСР. Його було створено у 1967 р. Він був єдиною в Україні академічною установою гірничого профілю, основним напрямом діяльності якої є геомеханіка і геотехніка освоєння та збереження надр. Діяльність учених інституту була пов'язана з рішенням проблем розробки родовищ корисних копалин на великих глибинах. Другим напрямом діяльності була координація наукових досліджень і рівня розвитку науки у цій галузі в масштабах Радянського Союзу. До початку 1970-х рр. колектив інституту виконував і низку інших завдань щодо прогресу гірничо-видобувної промисловості країни. Було розкрито фізичну суть і механізм руйнування гірських порід вибухом; встановлено фізичні фактори, які визначають процес подрібнення, і на основі цього розроблено принципово нові методи керування вибухом. Однією з головних наукових проблем, яку вирішували установи центру, було вивчення питання інтенсифікації виробничих процесів за допомогою кисню. При його виробництві на металургійних підприємствах одержували втричі більше азоту, ніж була його потреба. Усе це викидалось в атмосферу. У той же час підприємства, на яких виробляли азот, аналогічно робили викиди кисню. Не вирішувалось питання використання при цьому інертних газів – аргону, ксенону та інших. Наукова комісія, яку очолювали член-кореспондент А. Н. Лошкар'єв і академік ВАСГНІЛ Б. П. Соколов, вивчила запити металургії, хімії, енергетики. Було запропоновано вихід із такої ситуації – створення у Придніпровському регіоні кількох великих енергетичних комплексів [17, с.70].

До надання офіційного статусу Інституту геотехнічної механіки АН УРСР установа була філіалом Інституту механіки АН УРСР. Тут у 1966 р. Т. І. Крюковим, В. І. Деокевичем і Ю. А. Рихальським були розроблені теорія і принципи розрахунку вібраційних машин резонансного типу і запропонована конструкція резонансного грохота з асиметричними пружними зв'язками, яка забезпечує підвищення його продуктивності порівняно з існуючими на 20 % [18, с.20].

М. Ф. Друкований, Е. І. Єфімов і В. М. Комір розробили теоретичні основи і довели економічну ефективність нового методу вибуху гірських порід із внутрішньосвердловинним сповільненням. Установлено, що при сучасних методах вибуху з причини малої швидкості детонаційної хвилі гранульовані вибухові речовини виділяють не більше 50 % енергії. Для підвищення ефективності вибуху згадані співробітники розробили детонаційні параметри бойовиків, які дають проектну швидкість детонації. Застосування цього методу на залізрудних кар'єрах Кривбасу і флюсових кар'єрах Донбасу дало економію 240 тис. крб за рік. Усього з проблем створення нових і удосконалення існуючих способів видобутку вугілля, руд та інших корисних копалин філіал інституту у 1966 р. виконував 16 тем [18, с. 22–23].

Поряд з ученими академічних установ у вищих навчальних закладах Дніпропетровська також проводились дослідження, які мали практичне значення. Так, у державному університеті отримано дослідні електролюмінесцентні матричні екрани з контрастністю порядку 10^4 – 10^5 . Тут В. Д. Філімонов склав прогноз режиму підземних вод і розробив рекомендації щодо меліорації районів півдня УРСР. Член-кореспондент О. З. Широков у гірничому інституті висвітлив тектоніку південного обрамлення Донбасу в історії геологічного розвитку приазовського масиву і спорідненими з ним структурами. Я. А. Юньков геофізичними методами визначив глибину занурення нижньої межі метаморфізованих порід криворізької серії; розробив спосіб урахування впливу гірничих виробок на результати підземних гравітаційних вимірів. О. З. Широков установив можливість використання свердловинних геофізичних методів для прогнозу гірничогеологічних умов у шахтах Донбасу. У металургійному інституті було розроблено методіку розрахунків окислення і зневуглицювання сталі при нагріванні за заданим температурним режимом; визначено оптимальні умови роботи доменних повітрянагрівачів при опаленні їх висококалорійним газом із метою підвищення температури доменного дуття [18, с. 37, 47, 56, 58].

У 1968 р. В. М. Ковтуненко розробив метод діагностики розрідженої частини іонізованої плазми. Член-кореспондент В. І. Моссаковський дослідив імовірність невикиду системи випадкових величин від коефіцієнтів кореляції й отримав приблизні формули для визначення ймовірності викиду стосовно оцінки надійності тонкостінних конструкцій. В. А. Лазарян (з 1971 р. чл.-кор.) розробив методіку дослідження перехідних режимів рухів важкогазових залізничних поїздів, вагони яких обладнані пружно-фрикційними поглинальними апаратами [19, с.18].

За короткий час співробітниками Інституту геотехнічної механіки було розкрито фізичну суть і механізм руйнування гірських порід вибухом, установлені фізичні фактори, які визначають процес подрібнення, і на основі цього розроблено принципово нові методи керування вибухом. Інститутом отримано фундаментальні результати в галузі вивчення властивостей і механіки гірських порід, що дало можливість створити нові види кріплення, прохідницьких і видобувних комплектів машин і агрегатів, а також розробити і впровадити нові прогресивні технології в гірничому виробництві для різних умов відкритої та підземної розробки покладів корисних копалин. Виконані дослідження було доведено до інженерних рішень і широко впроваджено на кар'єрах країни. Використання цих методів дало змогу поліпшити якість подрібнення порід і в результаті цього підвищити продуктивність навантаження та транспортування. На базі проведених досліджень

було розроблено теоретичні основи високопродуктивної циклічно-потокової технології видобутку руди. За технічним завданням Інституту було побудовано першу в Радянському Союзі дільницю з циклічно-потоковою технологією гірничих робіт продуктивністю 7,6 млн тонн руди на рік. Економічна ефективність упровадження технології тільки на кар'єрах Кривбасу становила 15 тис. крб за рік [3, ф. Р-2, оп. 14, спр. 8018, арк. 35; 17, с. 71].

На фізико-хімічних основах гірської справи в Інституті тільки за 1968 р. було виконано 28 тем. Так, В. Т. Грушко розробив методику прискорення спостережень за зсуванням порід у гірських виробках і створив дослідний зразок вологоміра для визначення вологи гірських порід. С. А. Полуянський розробив технічний проект робочого органа прохідницького комбайна для міцних скельних порід із застосуванням плазмових генераторів тепла для нагрівання порід в умовах шахт. А. Н. Москальов теоретично обґрунтував механізм руйнування гірських порід складеними імпульсами і спільно з виробничниками заводу «Комуніст» створив дослідний зразок перфоратора, який працює на цьому принципі. М. Ф. Друкований для вапняків, доломітів і гранітів установив найефективніші типи вибухових речовин, розробив раціональні конструкції свердловинних зарядів, що забезпечують кращу якість подрібнення [19, с. 20]. У 1970 р. член-кореспондент В. А. Лазарян завершив розробку методики дослідження вимушених коливань дискретно-континуальної системи «колісний екіпаж – рейкова колія – основа» з урахуванням інерційних властивостей основи. За допомогою розробленої методики було розв'язано комплекс задач про взаємодію колісних екіпажів і колії при високих швидкостях руху [20, с. 19]. В. В. Пилипенко провів експериментальне дослідження розвитку кавітаційних автоколивань системи «шнекоцентробіжний насос трубопровода» і з'ясував їх характерні властивості. На основі обробки експериментальних даних встановлено залежності напорів осьового шнекового переднасоса в цілому від об'єму кавітаційних каверн. Виявлено нове явище, назване «кавітаційним гістерезисом напору осьового шнекового переднасоса» (мається на увазі неоднозначна залежність напору від об'єму кавітаційних каверн при знятті і відновленні напору) [20, с. 20].

У Дніпропетровському державному університеті, який був розташований на території НЦ, Н. В. Саллі встановив, що у деяких бінарних сплавах, які закристалізувалися за надто швидкого охолодження, температура переходу до надпровідного стану підвищується. У гірничому інституті член-кореспондент А. З. Широков вивчив закономірності зміни теплофізичних властивостей вугленосних відкладів Донецько-Макіївського району за площею і у глибину. Також було вивчено мінералогічний склад вугленосних відкладів, петрографічний склад вугілля, прослідковано закономірності зміни потужності, складу і розташування окремих світ; виділено три генетичні групи буровугільних копалин і запропоновано ефективні методи їх пошуку. У Криворізькому гірничорудному інституті розроблено і проведено виробничі випробування радіометричних сепараторів для збагачення кускових залізних руд Кривбасу. Сепаратор був прийнятий міжвідомчою комісією. Була впроваджена у виробництво ефективна система видобутку рудних копалин на великих глибинах, за розробку якої академік Г. М. Малахов удостоєний Державної премії УРСР [20, с. 35, 62–63].

За завданням Інституту геотехнічної механіки АН УРСР проектувалися потужні комплекси машин безперервної дії подрібнення, транспортування і відвалуотворення підірваних скельних порід і руд, а також комплекс машин для подрібнення з м'якими покривними породами за принципово новою технологією похилими шарами. На базі виконаних робіт у галузі фізики гірських порід запропоновано спосіб їх руйнування. З урахуванням пропозицій учених інституту на підприємстві «Дніпрорудмаш» було спроектовано і виготовлено дослідні зразки

нових бурових верстатів і створено прохідницький комбайн для міцних скельних порід із плазмомеханічним робочим органом [17, с.72].

У 1972 р. співробітники Інституту розробили методику оцінки фактичної викидоносності вугільних пластів і підготували основу для складання карти цього процесу в Донецько-Макіївському районі. Встановлено критерії викидоносності вугільного пласта цього району за мінливістю його структури і потужності, а також зв'язок викидоносності гірських порід з умовами їх залягання на шахтах «Петрівська-Глибока» і 1-5 «Кочегарка» [3, ф. Р-2, оп. 13, спр. 6613, арк. 3]. Велика група співробітників Інституту технічної механіки теоретично і експериментально дослідила процес транспортування волочинням при великих швидкостях. Розроблено методику вибору оптимальних параметрів швидкості скребкового конвеєра (швидкість, переріз вантажопотоку, енергоємність). Проведено промислові випробування конвеєра СПМ-87 ДС на шахтах «Краснолиманська» комбінату «Червоноармійськвугілля». Розроблено методи підводного вибуху в каналі для отримання протифільтраційної зони ущільнення ґрунту та інженерні методи розрахунку системозахисних споруд. Завершено теоретичні дослідження конструювання і технології виготовлення багат шарових і закритих канатів із звичайного і високоміцного дроту для шахт глибиною до 1 250 м. Розроблено умови і технологію їх виробництва [3, ф. Р-2, оп. 13, спр. 6613, арк. 3-4, 115].

На основі досліджень вченими інституту було побудовано першу в Радянському Союзі дослідно-промислову дільницю з циклічно-поточною технологією гірських робіт на кар'єрі Ново-Криворізького гірничозбагачувального комбінату. За допомогою цієї технології у 1972 р. розроблено 1,7 млн тонн гірської маси [3, ф. Р-2, оп. 13, спр. 6613, арк. 124].

До початку 1980-х рр. помітно ускладнились умови гірського виробництва. В Інституті технічної механіки поповнився кадровий корпус кваліфікованих науковців, включаючи двох академіків АН УРСР, 14 докторів і 135 кандидатів наук. Загальна кількість працюючих зросла до 1 200 чоловік, з яких 600 працювали у СКТБ і дослідному виробництві. У таких умовах отримали розвиток нові наукові напрями, які б забезпечили створення принципово нових технологій і обладнання. У зв'язку з цим АН УРСР звернулася із проханням до Ради міністрів СРСР дозволити будівництво в інституті лабораторного корпусу проблем покладів на великих глибинах і в складних геологічних умовах вугільних і рудних шахт і кар'єрів загальною площею 5,8 тис. м². Серед цих площ і площі лабораторії тепломасообмінних процесів і систем кондиціонування повітря в шахтах [3, ф. Р-2, оп. 14, спр. 8018, арк. 36].

Значну організаційну роботу Дніпропетровський НЦ проводив щодо збереження і використання унікального і дорогоцінного обладнання, засобів обчислювальної техніки науково-дослідними установами і вузами регіону на основі кооперації. Характерною в цьому була діяльність центру на базі створеного у 1979 р. Міжвузівського центру обслуговування наукових досліджень при Дніпропетровському університеті (вперше в країні). Тут почали виконувати роботи із замовлень на використання обчислювальної техніки, на ремонт і технічне обслуговування контрольно-вимірювальних приладів і технічних засобів навчання, біологічних та фізико-хімічних досліджень, рентгеноструктурний аналіз, а також вирощування кристалів. Якщо в перші роки свого існування центр обслуговування працював в інтересах вузів Дніпропетровської області, то у 1986 р. – в територіальному і міжгалузевому аспектах. Було складено план у подальші роки на обслуговування і виконання робіт у 48 вузах і 23 науково-дослідних установах регіону [21, с.92].

Оцінюючи діяльність наукових центрів Академії наук УРСР, можна зробити висновок, що їх наукова й організаційна робота з координації зусиль учених академічних установ, науковців вищої школи, галузевих установ і виробнични-

ків дала відповідний соціально-економічний ефект. Одним із них стало створення наукових шкіл. В Інституті технічної механіки Дніпропетровського наукового центру Академії наук, наприклад, було сформовано наукові школи академіків М. С. Полякова, В. М. Потураєва, А. Ф. Булата, В. Ю. Забігайла, В. Ф. Приснякова та член-кореспондентів НАН України Ф. О. Абрамова і Е. І. Єфремова. Інститут має в активі низку важливих досягнень, що визначають нові напрями розвитку гірничої науки і практики Української держави.

Бібліографічні посилання

1. Академия наук Украинской ССР: История и современность / [А. П. Шпак, В. П. Цемко, В. Д. Ровиков та ін.]. – К., 1990. – 395 с.
2. Академия наук Украинской ССР / В. Е. Тонкаль, В. М. Пельх, Б. С. Стогний. – К., 1980. – 433 с.
3. **Байдаков В. В.** Регіональна система організації науки і розвиток інтенсивних форм науково-технічної діяльності / В. В. Байдаков, В. В. Кременецький // Вісник Акад. наук УРСР. – 1986. – № 2 – С. 88–92.
4. **Бершеда Є. Р.** Довгострокові прогнозування науково-технічного розвитку / Є. Р. Бершеда // Вісник Акад. наук Україн. РСР. – 1991. – № 1. – С.45–50.
5. **Бесов Л. М.** Управління науково-технічним розвитком промисловості України у 70–80-ті роки : Уроки історії : дис. д-ра іст. наук: 07.00.07 / Л. М. Бесов. – К., 1999. – 396 с.
6. **Бубенко П. Т.** Північно-Східний науковий центр: вчора, сьогодні, завтра / П. Т. Бубенко, О. П. Коюда, К. К. Прядкін. – Харків, 2011. – 41 с.
7. **Добров Г. М.** Системний аналіз організаційно-управленських проблем науково-технічного прогреса / Г. М. Добров. – К. : Наук. думка, 1981. – 186 с.
8. Історія Академії наук України. 1918–1993 / [Л. В. Матвеева, Є. Г. Циганкова, О. К. Янковська та ін.] ; гол. ред. Б. Є. Патон. – К., 1994. – 318 с.
9. Історія Національної Академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998 / С. В. Кульчицький, Ю. В. Павленко, С. П. Руда, Ю. О. Храмов. – К., 2000. – 527 с.
10. **Караванський О. В.** Проблеми вдосконалення управління галузевою наукою в регіоні / О. В. Караванський, Т. С. Злупко // Вісник Акад. наук Україн. РСР. – 1989. – №1 0. – С.57–67.
11. Наукові доповіді: 85 років Національної Академії наук України. Історія формування вітчизняного комплексу фундаментальної науки (виступ О. С. Онищенко) // Вісник Нац. акад. наук України. – 2004. – № 1. – С. 15–22.
12. Науковий комплекс великого міста / Т. С. Злупко, О. В. Караванський, Л. Т. Шевчук // Вісник Акад. наук України. – 1991. – № 11. – С.63–68.
13. Научные центры Академии наук Украинской ССР (опыт и перспективы) / Г. М. Добров, В. Т. Марущак, В. В. Байдаков и др. – К. : Наук. думка, 1986. – 208 с.
14. Национальная Академия наук Украины. 1918–2008: к 90-летию со дня основания / [А. С. Онищенко, М. В. Попович, В. Л. Богданов и др.]; гл. ред. Б. Е. Патон. – К. : Изд-во КММ, 2008. – 670 с.
15. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1966 году. – К. : Наук. думка, 1967. – 244 с.
16. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1968 году. – К. : Наук. думка, 1969. – 238 с.
17. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1970 году. – К. : Наук. думка, 1971. – 246 с.
18. Про роботу Дніпропетровського наукового центру АН УРСР // Вісник Акад. наук УРСР. – 1973. – № 8. – С. 70–72.
19. Регіональні аспекти комплексної програми НТП Української РСР / Н. Г. Чумаченко, С. М. Кацура, Л. А. Мільштейн // Вісник Акад. наук Україн. РСР. – 1988. – № 11. – С.71–77.
20. ЦДАВВВ України: фонд Ради Міністрів Української РСР.
21. ЦДАГО України: фонд Центрального Комітету Компартії України.

Надійшла до редколегії 15.05.2012